

**CULTUURHISTORISCHE
INVENTARISATIE
NOORD-BRABANT**

M.I.P.

Gemeente Prinsenbeek

**Provincie
Noord-Brabant**

juni 1993

Colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Rüter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel. Secretariaat: mevr. H. van Wanrooij-de Cort, Brabantlaan 1, 5216 TV 's-Hertogenbosch. Tel. 073-812168.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 TV 's-Hertogenbosch.
Tel.: 073-812511.

Inhoud

Woord vooraf	4
Werkwijze	5
Criteria	6
1. Situering der gemeente	8
2. Bodemgesteldheid	9
3. Grondgebruik	10
4. Infrastructuur	11
5. Ontwikkeling van de nederzettingen	12
6. Stedebouwkundige typologie	13
7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen	14
8. Objectgegevens	18
9. Literatuur	38
Kaart (bijlage)	

Woord vooraf

Dit rapport over Prinsenbeek maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedenbouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluisen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen. Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld. In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.

Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedenbouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:

- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedenbouw" (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedenbouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedenbouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten.

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.

Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in januari 1992 door drs. N. Maes

's-Hertogenbosch, oktober 1992.

Werkwijze

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.

Deze gebieden zijn:

1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.

Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedenbouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.

De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.

In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.

Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.

Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedenbouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.

Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de “historische karakteristiek” van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk. Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de “historische karakteristiek” van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurversturende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstreken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkeering, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek,

samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verlevding en patroon van wegen en waterlopen, meer gewoont in de schaal wegen, dan bij een kerkgebouw. Daar zalke eerder stijl, grafisch van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, woongeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daghuiskamers, weverswoningen, smidsen e.d., ontleen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat alle laatste getuige die hemmering oproept aan een overigens verder geheel verstoorte situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarontgegen zal een in detail aangepaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormen van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en nuttenswante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen. Hierbij heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zelfzameheidswaarde van een object of medezettingstype bij de afweging meegespeeld.

Samenhang met omgeving

Indat rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorische waardewolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de medezetting van groot belang.

Door historisch opblagen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het aansluitend van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en later op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat daaruit een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming. Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk kernpunt omvat de volgende onderdelen. Na Weend Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de waarden en infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de medezettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6-8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedenbouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedenbouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedenbouwkundige ontwikkelingen plaatsgemaakt. Wel worden in sommige gemeenten waardewolle bebouwingsgroepen van vóór de periode 1850-1940 apart aangegeven.

Indat wordt een karakterisering der objecten, bouwwerken en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, dakken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) waargegaven. Indat volgen bijgebouwen, artefacten (stoepten, stoetstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivatie voor opname en of het object beschermd is.

Hierbij wordt de literatuur.

Hierbij worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedenbouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- gesignaleerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilanden
- oude wegennetwerken en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Hierbij worden stads- en dorpsgezichten, alsook landschapen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

1.1. Ligging

De gemeente Prinsenbeek ligt in de provincie Noord-Brabant en maakt deel uit van de MIP-regio Zuidwest-Brabant. Behalve het kerkdorp Prinsenbeek (De Beek) treffen we er de buurtschappen Verloren Hoek, Overveld, Moleneind en Westrik.

De gemeente ligt ten noordwesten van Breda. De oostgrens met Breda wordt gevormd door de spoorlijn Breda-Dordrecht, de zuidgrens, eveneens met Breda wordt gevormd door de spoorlijn Breda-Roosendaal. De westgrens met Etten-Leur is gedeeltelijk rechtlijnig en volgt verder de voormalige meanderende loop van de Halsche Vliet. De noordgrens met Terheijden wordt gevormd door de oude loop van de thans genormaliseerde Mark.

Op 1.1.1989 telde de gemeente 10.210 inwoners op 1670 ha.

1.2. Ontwikkeling

Prinsenbeek is het laatste zelfstandige deel van de voormalige gemeente Princenhage. Bodemvondsten uit de ijzertijd wijzen op prehistorische bewoning. Princenhage of Hage wordt in elk geval in 1198 genoemd. De oude heerlijkheid Princenhage had een hoofdzakelijk agrarische achtergrond. De kom Princenhage heeft zich ontwikkeld tot een baandorp met een plein met niet-agrarische functies. Hetzelfde geschiedde in de kern De Beek, die overigens pas na 1400 werd ontstond en nu de hoofdnederzetting vormt van Prinsenbeek.

Tuinbouw en glastuinbouw hebben na de 18e eeuw in buitengebied meer ruimte ingenomen, terwijl ook vooral na 1900 de recreatie groeide.

De gemeente Princenhage is de opvolger van de gelijknamige heerlijkheid en werd in 1927 gedeeltelijk (het oosten) geannexeerd door Breda.

In 1942 volgde het deel ten zuiden van de spoorlijn Breda-Roosendaal waarna het noordelijk deel onder de naam Beek en vanaf 1951 Prinsenbeek bleef voortbestaan. Een laatste grenscorrectie onderging het gebied in 1976 toen het gebied van de Haagse Beemden, ten oosten van de spoorlijn Breda-Dordrecht aan Breda werd overgedragen.

Thans heeft de gemeente een agrarisch- en forensen karakter, met nieuwbouwwijken die de oude kom van De Beek in omvang geheel overvleugeld hebben.

2. Bodemgesteldheid

2.1. Grondsoorten

De gemeente ligt op het westelijk deel van het Brabantse zandplateau. Pleistocene rivierafzettingen werden in de laatste ijstijd door de wind bedekt met dekzanden. Er ontstond een licht golvend reliëf met noordwest-zuidoost gerichte ruggen. In de beekdalen werd zand en klei afgezet. Het in het Holoceen gevormde veen in het noordelijk deel der gemeente is vanaf 1250 afgegraven, waardoor thans het pleistocene zand weer aan de oppervlakte ligt. Ten noorden, langs de Mark ligt een dunne laag klei.

2.2. Hoogte en afwatering

De hoogte neemt van zuid naar noord af. Het hoogste punt in het zuidoosten is ca. 3.9 meter boven N.A.P. In het zuidwesten wisselt de hoogte tussen 2.6 en 3.8 meter. In de poldergebieden in het noorden en westen neemt de hoogte af tot 0.1-0.2 meter, in Strijpen vinden we zelfs -0.3 meter. De gemeente watert af op de Halsche Vliet, een voormalige turfvaart, en de in 1963 genormaliseerde Mark via loopjes als de Krekelpolderloop en de Overveldsche Loop en valt onder het waterschap De Ham.

3. Grondgebruik

Op hoger gelegen donken en ruggen in het zandgebied ontstonden al in de middeleeuwen agrarische nederzettingen met akkercomplexen, waar men het gemengde bedrijf uitoefende. Het betreft hier onder meer de kern Beek, gelegen op een rug nabij een waterloop. Vele gronden in het gebied waren leengoederen van de heerlijkheden Burgst en Gageldonk, thans binnen de gemeente Breda gelegen.

Hierop volgt ten westen van Beek een gebied dat gedeeltelijk bestond uit woeste grond en gedeeltelijk uit gemene heidegronden, de Gemeeynten van Overveld en de Beek. Deze gebieden werden in de loop van de 19e eeuw ontgonnen in een kleinschalige verkaveling, die thans door ruilverkaveling gewijzigd is. Veel oude akkergrond is na 1950 bebouwd met woonwijken voor forensen. Ook verder maakt bouwland plaats voor glastuinbouw.

In het noordwesten is in de middeleeuwen veen ontgonnen en afgevoerd via de Halsche Vliet. In de vanaf de 13e eeuw bedijkte polders ten noordwesten treffen we blokvormig verkavelde bouw- en graslanden aan. Het betreft hier de Oostpolder, de Polder Halle en Strijpen, de Polder Weimers en de Polder Rooskensdonk.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

Zoals in veel andere Brabantse gemeenten bleven de meeste landelijke wegen van lokaal belang tot de ruilverkaveling van 1963 onverhard.

Van bovenlokaal belang was de verbindingsweg van Breda via De Beek naar de Markovergang via de Pont bij Nieuwveer. Deze weg en het Marktplein van De Beek waren in elk geval al in de tweede helft van de vorige eeuw verhard. Bij de ruilverkaveling zijn vooral in de polders nieuwe wegen aangelegd en oude wegen rechtgetrokken.

De oude hoofdstructuur van de kom, met Kapelstraat, Markt, Beekstraat, Groenstraat en Valdijk is nog steeds te onderkennen tussen het regelmatig net van nieuwbouwstraten ten westen en oosten.

4.2. Spoor- en tramwegen

In 1855 werd de spoorlijn Breda-Roosendaal voltooid, waar haltes werden aangelegd voor Princenhage (in gebruik tussen 1856 en 1931) en het Liesbosch (1874?-1935). Vooral de laatste halte had een recreatieve functie voor bezoekers van de wandelbossen.

De lijn Breda-Moerdijk kwam gereed in 1866. De stopplaats Beek was aan deze lijn in gebruik van 1907 tot 1934. Thans bezit Prinsenbeek vanaf 1988 weer een station.

Tramlijnen waren in de huidige gemeente niet aanwezig. Wel had Princenhage een halte aan de tramlijn Breda-Etten-Leur-Oudenbosch.

4.3. Waterwegen

Van de in de gemeente aanwezige waterwegen is de Halsche Vliet als turfvaart in gebruik geweest in de middeleeuwen. Thans is alleen de Mark bevaarbaar. Deze was en is vooral van belang voor het bietenvervoer naar Breda tijdens de suikercampagne in het najaar.

4.4. Militaire infrastructuur

Binnen de gemeente zijn geen voor de inventarisatie relevante militaire relictten aanwezig.

4.5. Dijken en kaden

Vanaf de 14e, mogelijk zelfs de 13e eeuw, werden de polders in het noordwestelijk deel van de gemeente bedijkt. Delen van oude dijken zijn nog aanwezig. Van belang zijn de dijk parallel aan de Halsche Vliet, de Haagse Dijk met enige wielen en de dijk ten zuiden van de Mark, die tevens de polder Halle en Strijpen begrenst.

5. Ontwikkeling van de nederzettingen

Bewoning treffen we aan op de hoger gelegen ruggen op de zandgebieden en in de kom De Beek. Het betreft buurtschappen die de kenmerken vertonen van het Brabantse akkerdorp, boerennederzettingen op hogere zandgronden nabij beekdalen.

5.1. Prinsenbeek

Deze kern, het dorp Beek, werd in 1932 beschreven als een “echt landelijk, welvarend dorp van plm. 3900 inwoners, die in hoofdzaak het land- en tuinbouwbedrijf uitoefenen”. De beekdalnederzetting De Beek was in 1430 in elk geval aanwezig. In de 19e eeuw bestond het kerkdorp uit een langgerekte lintbebouwing aan weerszijden van de Markt, een noord-zuid lopende straatverbreding met hoofdzakelijk niet-agrarische bouw.

Onderzoek door K. Leenders heeft uitgewezen dat de duidelijk herkenbare akkerdorpstructuur met tweezijdige bebouwing aan een plein van ca. 20 bij 90 meter, strokenverkaveling en dwarswegen naar de beekovergang en de gemene gronden, pas in de 19e eeuw de bovenbeschreven vorm heeft gekregen. Voor ca. 1800 was de bebouwing meer verspreid en minder samenhangend.

Het traditionele akkerdorp is in de toen los van elkaar en lang niet allemaal aan de hoofdstraat gelegen boerenhoeven minder duidelijk herkenbaar.

Pas na 1811 zou zich de bebouwing aan de Markt verdicht hebben. Tussen 1750 en 1832 groeide het aantal huizen van 63 tot 106. De huizen bezaten erven met een diepte van 100 tot 150 meter, die in het oosten begrensd werden door de oude beek. In het noordelijk gedeelte van de kern bevond zich de uit de late middeleeuwen daterende Gertrudiskapel, die sinds 1648 als school functioneerde. Het gebouw werd in 1832 gesloopt.

De parochie Beek werd in 1796 afgesplitst van Princenhage. De toen gebouwde kerk aan de Markt bevond zich op de plaats van het huidige gemeentehuis. Zij werd in 1860 vervangen door een rijk ingerichte neokerk. Het dorpsbeeld werd toen gedomineerd door langgerekte, aaneengesloten dorpshuizen en de iets achter de westwand van het plein gelegen kerk.

Deze werd in 1964 gesloopt. De nieuwe kerk verrees ten oosten van het oude marktplein, waarvan de gehele oostwand ter wille van een verruiming werd gesloopt. Hierdoor is het 19e eeuwse beeld van een wegdorp amper nog herkenbaar. Pastorie en klooster uit 1860 zijn echter in het huidige gemeentehuis nog aanwezig. De oude structuur werd bovendien opgenomen in een enveloppe van rechthoekig gestructureerde dorpsuitbreidingen op de oude akkergronden.

5.2 Gehuchten

De buurtschappen Moleneind, Westrik en Overbroek zijn nog herkenbaar als door de nieuwbouw van Prinsenbeek en de spoorlijnen ingesloten bebouwingslinten van agrarische oorsprong. Overveld werd al in 1265 en 1299 genoemd en bestaat thans nog als een gebied met verspreide boerderijen. De oorspronkelijke lintbebouwing in de gehuchten is nog grotendeels aanwezig.

5.3. Verspreide bebouwing

In de oude polders treffen we weinig of geen bebouwing aan. Aan de wegen op de zandgebieden treffen we recent verdichte bebouwingslinten aan langs de Brielse Dreef en de Zanddreef. Deze bestaan merendeels uit meer of minder verbouwde boerderijen en woningen.

6. Stedebouwkundige typologie

In de gemeente zijn enige van oorsprong agrarische nederzettingen aanwezig, die in hoofdlijnen herkenbaar zijn. De kern Beek is door verruiming van het Marktplein zeer gewijzigd. Door het ontbreken van samenhangende ruimtelijke ontwikkelingen in de periode 1850-1940 is geen typologie uitgewerkt. ook waardevolle groepen zijn niet aangewezen.

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen

7.1. Woonhuizen

Oudere dorpswoonhuizen treffen we vooral in de kern Prinsenbeek aan. Historische opnamen tonen eenvoudige langge-rekte dorpshuizen met zadeldaken evenwijdig aan de straat. De oudste overgebleven voorbeelden dateren uit de 19e eeuw. We noemen Markt 1 en 29 en Valdijk 5, 7 en 9 met eenvoudige maar gave lijstgevels. De rentenierswoning Beeksestraat 15 heeft een gepleisterde gevel en T-ramen. Valdijk 6 uit ca. 1890 heeft T-ramen, een smeedijzeren hek en deurrooster. Eenvoudigere en kleinere voorbeelden zijn Kapelstraat 40 en 26, het laatste pand nu werkplaats. De meeste van dergelijke kleinere panden, zogenaamde rentenierswoningen uit het laatste kwart van de vorige eeuw hebben een indeling met mid-dengang en kamers links en rechts. De gevels zijn drieassig en hebben zesruits ramen met luiken. Een gaaf voorbeeld is Valdijk 15. Beeksestraat 17, Kapelstraat 1 en 13 hebben helaas gewijzigde ramen.

Rond 1910 verrezen eenvoudige huizen met baksteengevels en veelal speklagen. Voorbeelden zijn Beeksestraat 16, 44 en 63 en Kapelstraat 17. Beeksestraat 82 heeft een asymmetrische gevel met enige Art Nouveau-elementen.

Markant is het winkel-woonhuis aan de Kapelstraat 2 met een torenachtige hoekoplossing uit ca. 1920-40. Kapelstraat 12 uit ca. 1910 valt op door de eigenaardige schoorsteengek op de gevel.

Binnen de gemeente treffen we verscheidene gave vrijstaande woonhuizen aan in expressieve Amsterdamse Schooltrant. Voorbeelden zijn Kapelstraat 41, Spoorstraat 6, 8, 3 en 5, Valdijk 6-12, 24 en 29. Vooral het laatste pand is een markante villa met erkers en kleine roederamen.

Mr. Bierensweg 34 is een traditionalistisch huis uit ca. 1930.

7.2. Boerderijen

Prinsenbeek bezit nog verscheidene gave boerderijcomplexen, die soms tot de 18e eeuw teruggaan en bestaan uit een woonstalhuis met langgevel onder zadeldak, met een Vlaamse langsdeelschuur en soms een bakhuis. Prinsendreef 4 kan met de bijgebouwen deels nog tot de 18e eeuw teruggaan en is in 1950 gewijzigd. Een zeer gaaf voorbeeld van een meer-ledige boerderij is Beeksestraat 76 uit 1881 met woonhuis, schuur, karschop en bakhuis. Ook Mr. Bierensweg 57 bezit nog alle bijgebouwen. Andere voorbeelden zijn Brielsedreef 85 en 84, de laatste met gave schuur. Een fraai complex is Mr. Bierensweg 57. Kettingdreef 5 uit 1855 is gewijzigd en heeft jaarankers en letters in de geveltop. Schutsestraat 44 uit 1866 heeft ramen met waaierswijken. Beeksestraat 48 dateert uit ca. 1850.

Soms treffen we gave bijgebouwen bij gewijzigde boerderijen. Overveldsestraat 26 is een versteende langsdeelschuur. Boterbloemstraat 21 en Randweg 2 zijn vrijstaande schuren. Aan Neelstraat 9 nog een gaaf bakhuis. Een 19e eeuws voor-beeld van een kleinere boerderij vinden we aan Beeksestraat 92.

Groenstraat 57, de L-boerderij Schanske uit ca. 1900 vertoont siermetselwerk en draagt de huisnaam in het dak. Beek-sestraat 81 is een langgevel uit ca. 1900 met bijgebouw met pannendak met gaven crête. Beeksestraat 68 is rond 1910-20 gebouwd als een gemoderniseerde versie van de gebruikelijke boerderij, met zadel- en mansardedak.

Nieuwe Veerweg 9 is een traditionalistische boerderij van ca. 1920.

De landarbeiderswoning Postbaan 8 was een zeer gaaf voorbeeld van een keuterij maar is ernstig vervallen. Een ander, gaaf voorbeeld is Beeksestraat 92. Andere voorbeelden van deze zeldzaam geworden gebouwtjes treffen we nog aan op Tuintjes 4 en 6, Heikantsestraat 39 en Krekeweg 15.

7.3. Industriële gebouwen

Aan de Kapelstraat 13 bevindt zich een rond 1905 gebouwde hoefsmederij met afgeschuinde hoek. Valdijk 8 is het gebouw van de Boerenbond uit ca. 1930-40, met latere uitbreidingen onder gebogen schaaldaken.

7.4. Openbare gebouwen

Markt 5, het voormalige klooster en Markt 9, de vroegere pastorie, vormen thans met een omvangrijke uitbreiding het gemeentehuis. De blokvormige gebouwen hebben gepleisterde lijstgevels met rustica-versiering en ijzeren roederamen. Aan de Gertrudeslaan de brandweerkazerne met curieuze achthoekige slangentoren uit 1950. Deze heeft een betonskelet

met baksteenvullingen. De school aan de Kapelstraat 36 heeft een portiek in Amsterdamse Schooltrant uit ca. 1920 en in de gevel een H. Hartbeeld.

7.5. Kerkelijke gebouwen

De neogotische kerk van P. Soffers met indrukwekkend gave inrichting is gesloopt en nam de plaats in van de huidige uitbouw van het gemeentehuis. De huidige kerk heeft een rechthoekige plattegrond en overstekend plat dak met vrijstaande klokketoren. Van de oude kerk rest het kerkhof met oude bakstenen muur en poort. Ook het H. Hartbeeld van H. van der Geld bleef behouden. Aan de Kapelstraat een devotiekapel uit ca. 1950 in traditionele trant.

7.6. Kastelen en buitenhuizen

Deze zijn in de huidige gemeente niet aanwezig.

7.7. Infrastructurele en waterstaatswerken

Binnen de gemeente zijn geen voor het MIP relevante objecten aangetroffen.

7.8 Groenelementen.

Verscheidene boerderijen bezitten nog oude erfbeplanting met linden en hagen. Forse lindebomen staan voor Mr. Biensweg 57 en bij Prinsendreef 4 en twee zomerlinden bij Overveldsestraat 39. Krekelweg 15 en Tuintjes 4 hebben een oude beukhaag. Fraai hoogstamfruit is te zien bij Weimersedreef 12 en Krekelweg 15. Oude perebomen zien we nog bij Beeksestraat 76, 81 en 17, Krekelweg 15 en Overveldsestraat 41. De traditionele walnoot komt voor bij Beeksestraat 48 en 81, Kapelstraat 31, Overveldsestraat 43 en Verloren hoek 6. Wijnranken tegen de warme zuidgevels staan bij Beeksestraat 76, Briesedreef 82, Overveldsestraat 26, Tuintjes 4 en Weimersedreef 12. Monumentale zomereiken staan op het erf van de boerderij Kettingdreef 5 en Krekelweg 15. Bij Prinsendreef 4 is een beukenlaan. Opmerkelijk zijn 3 zware tamme kastanjes bij Dennenweg 2-4 en een oude hulst bij Kapelstraat 31.

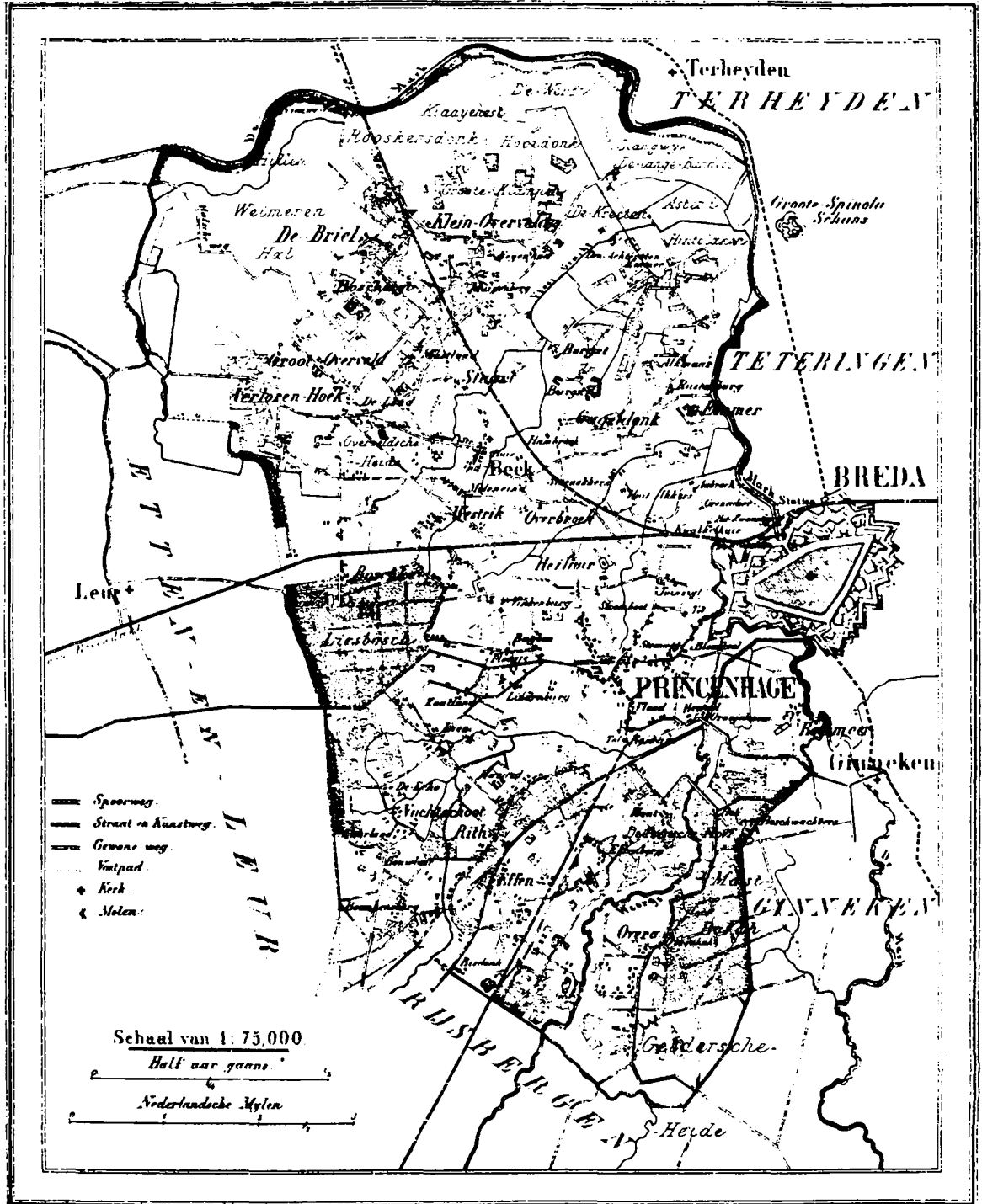
Elementen van de cottigestijl-tuin met terrasvorm en bakstenen muurtjes heeft Kapelstraat 38.

In het centrum op de Markt staat een bijzonder dikke linde van ca 230 cm omtrek op de Markt en een lindeberceau, het z.g. trouwlaantje.

Een zeldzaam groenelement biedt de waterput bij Overveldsestraat 39 waar een populatie togvarens groeit tussen spon-taan ontkiemde zomerlindes.

7.9 Artefakten.

Ijzeren sierhekken als erfscheiding staan aan de straatzijde van Beeksestraat 48 en 15 en Valdijk 6 en 15. Bosdaldreef 8 heeft kantige hardstenen stoeppalen met getordeerde stangen. Oude keienbestrating is bewaard gebleven bij Markt 26 en bij Westrik.

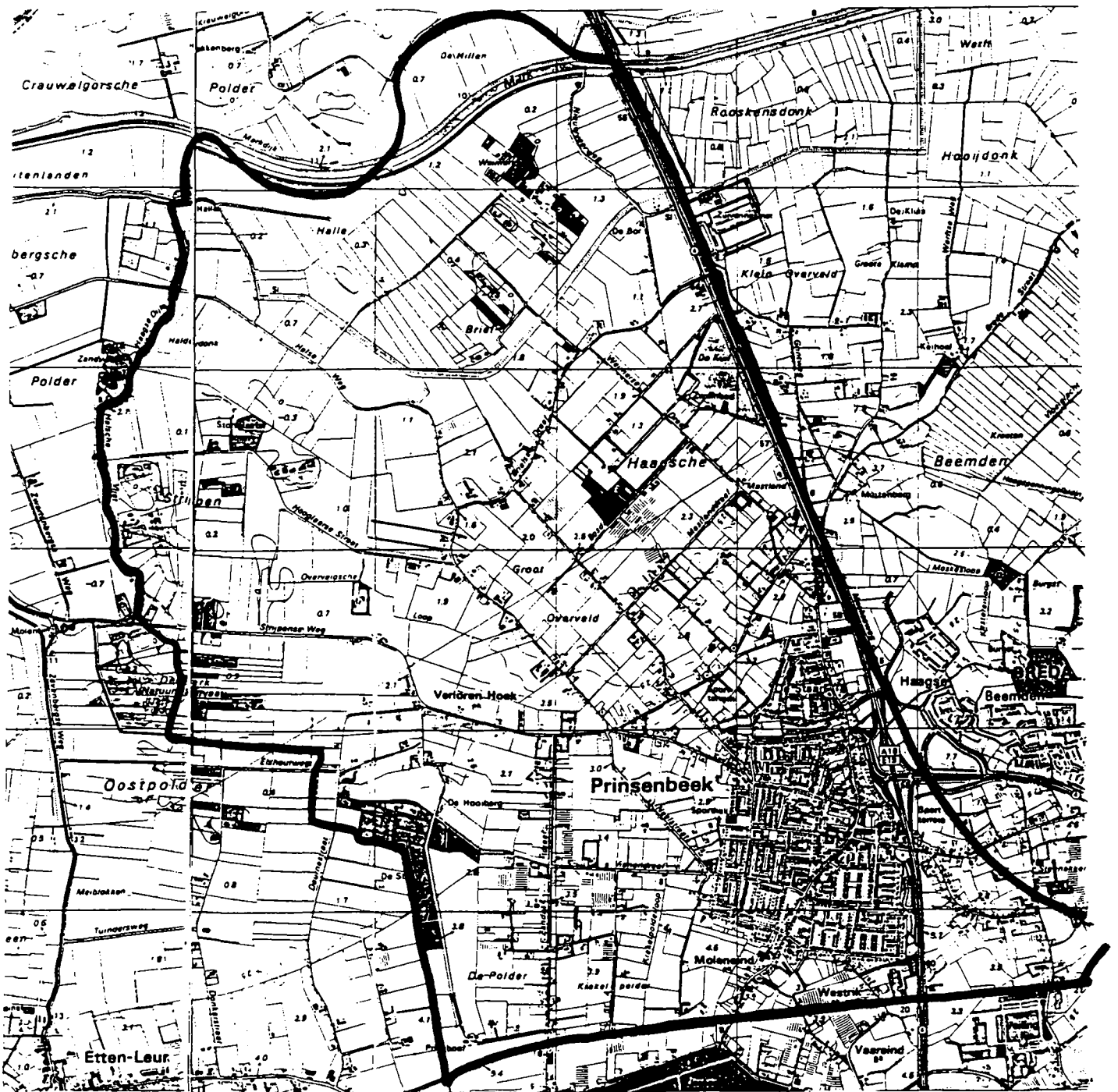
Getekend door J. Kuyper.

6643 Bunders. 5650 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

Gemeente Princenhage
 Toestand ca. 1860 naar: J. Kuyper,
 Gemeente atlas van de provincie Noord-Brabant

Prinsenbeek in 1987 na de annexaties van 1927, 1942 en 1976

8. Objectgegevens.

Beeksestraat

16

Woonhuis Woonhuis

ca. 1900

Bakstenen gevel met gepleisterde plint, fries en spekbanden.
Raamtogen en versierde toogvullingen. Glas-in-lood bovenlichten.
Zadeldak met kruispannen. Recente dakkapel. Straatbeeldtyperend.
(Foto 1).

26

Woonhuis Bedrijf

ca. 1880

Bakstenen lijstgevel in gele ijsselsteen. Linkerzijgevel met recente bedrijfsingang.
Zesruits schuiframen. Hanekammen, boven het raam met gele en rode baksteen.
Zadeldak met grijze oud Hollandse pannen.
Smidsvuur.
Gevel met klimop begroeiing.
Smederij. Industrieel-archeologisch belang, straatbeeldtyperend.
(Foto 2).

44

Woonhuis Woonhuis

ca. 1900

Bakstenen lijstgevel met gepleisterde plint, fries en spekbanden.
Ramen en deur vernieuwd onder togen. Zadeldak met kruispannen. Nieuwe dakkapellen. Ligusterhaag. Tuin met o.a. magnolia en hulst. Straatbeeldtyperend.
(Foto 3)

48

Woonhuis; Bedrijf Woonhuis

ca. 1870

Baksteen gevel van gele ijsselsteen.
Tweedelig bovenlicht van de deur met gesneden middenroede. Zesruits schuiframen met luiken, hanekammen in rode en gele baksteen. Dwarsdeelingang onder toog. Zadeldak met grijze oud Hollandse pannen.
Ijzeren sierhek. Ligusterhaag, beuk en meidoorn. Tuin met hulst, berk, populier en walnoot. Cultuurhistorisch belang, straatbeeldtyperend.
(Foto 4).

68

Boerderij Boerderij

ca. 1915

Woonhuis met bakstenen topgevel en gepleisterde plint. Nis met Maria-afbeelding. Raamindeling vernieuwd. Hanekammen.
Woonhuis onder wolfdak met tuile du Nord pannen. Stalgedeelte onder zadeldak met muldenpannen.
Stalgedeelte met bakstenen topgevel. Stalgedeelte met twee langsdeelingangen, oeil de boeuf in de top.
Erf met berk, peer en diversen heesters. Cultuurhistorisch belang, straatbeeldtyperend.
(Foto 5).